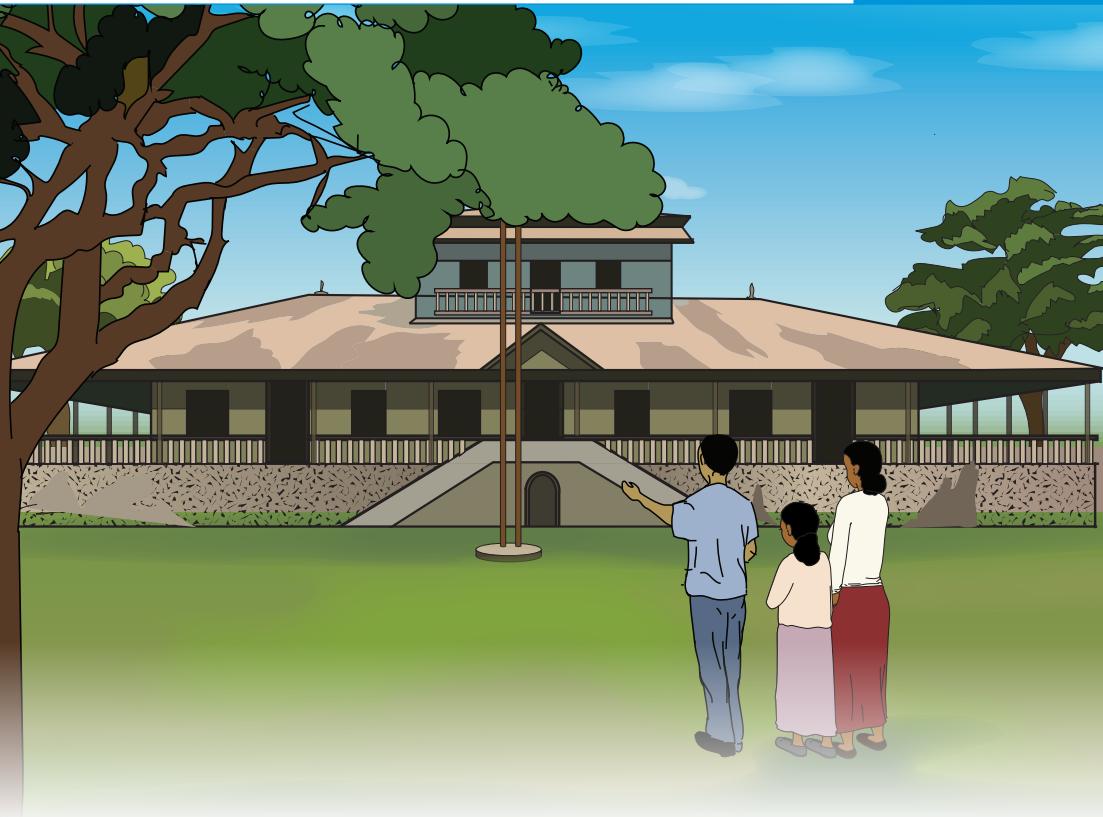

Daawwannaa

Leveled

Afaan Oromoo

Kitaabni deggarsaa kun gargaarsa maallaqaa ‘USAID’ irraa argameen Dhabbata ‘Save the Children’ fi Biirroo Barnoota Oromiyaa Wajjin qophaa’ee kan maxxanfamedha.

Bara 2009/2017

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Save the Children

The CC By license lets others distribute, adjust, and build upon this work, for free or commercially, as long as credit is given to the original creation. However, any changes from the original must be indicated.

For more info please refer: <https://creativecommons.org/licenses/>

Daawwannaan

Kutaa 4

Yaadannoo gabaabaa maatiifi barsiistotaaf

- ◆ Yaadannoon kun akkaataa ati barreeffama kitaaba dabalataa kanarraatti dhiyaate barattoota kee ittiin dubbisuu shaakalsiistu siif dhiyaate.
- ◆ Ossoo gara dubbisaa hinseenin dura gaaffilee dubbisa duraa akka barattooni irraatti mari'atan taasisi. Kanaanis yaada isaanii gara mata duree dubbisichaatti akka fidatan, muuxannoo isaaniis akka walyaadachiisan taasisi.
- ◆ Itti aansuun, barattoota rakkoo dubbisuu qabaniif gargaarsa taasisuun akka isaan dubbisan taasisi.
- ◆ Dhumarratti, gaaffilee dubbisuun boodaa akka isaan hojjetan taasisi. Haala kanaanis dubbisanii ergaa barreeffamichaa akka hubataniifi akka madaalan taasisi.

Gaaffiwwan Dubbisuun Duraa

1. Naannawa keetti waantoottonni daawwataman maal faadha?
2. Masaraan kumsaa morodaa eessatti argama? eenyutti ijaarsise?
3. Siidaan Aanolee eessatti argama? maaliif dhaabate?

Boqonnaa 1: Daawwii Lagaa

Urjiin mucayyoo magaala bareedduu dabbassaan ishee dheeratee dugda irra ciisudha. Umuriitiin ijoolle taatus qaamni ishee furdaa bosbosa baayyee namatti toludha. Urjiin daa'immummaa ishee irraa kaastee waantota duraan argitee hinbeekneefi haarawa isheetti ta'an daawwachuu jaallatti. Maatiin ishees fedha ishee adda baasanii waan beekaniif iddoowan gara garaa geessanii ishee daawwachiisu. Isheenis isa maatiin ishee wantoota adda addaa daawwachiisan kanatti hedduu bashannanti.

Gaaf tokko urjiin laga guddaa Birbir jedhamu kan naannawa mana isaanii jiru daawwachuuf abbaa ishee waliin deemte. Tibbi isaas Ganna waan ta'eef Birbir guutee daangaa isaarra darbee yaa'a. Yeroo yaa'us mukeen hundee isaaniitiin buqqisee baatee deema. Lubbu qabeeyyiin lagicha keessa jiraatan kanneen akka qurxummii, naachaafi roophiinfaa lagicha qarqaratti ba'anii mul'atu.

Urjiin uumama kana mara yeroo argitu gammachuudhaan guutamtee daawwatti. Abban ishees lubbu qabeeyyii qarqara lagiichaatti ba'an itti agarsiisuun maqaafi waa'ee isaanii ibsaaf. Roophiin ati argitu kun uumama addaati; hudduu waan hinqabneef waan sooratu tokko afaaniin nyaatee afaaniin haga. Kan inni nyaatus lubbu qabeeyyiid huma bishaan kana keessa jirani jedhee itti hime. Urjiinis waa'ee roophii kana yeroo dhageessu uumamni akkasiis jiraajettee hedduu ajaa'ibsiifatte. Abbaan urjii amma waa'ee naachaa urjiitti himuu jalqabe. Kan dheeratu sun naacha yoo ta'u

bineensota lafarra foqoqan keessaa isa tokko.

Naachi ijaan yoo ilaalan xiqqoo haafakkaatu malee roophiidhuma baayyee guddaa ta'e kana qabee nyaachuu danda'a. Ilkaan naachi qabu dhedheeraa ta'ee baayyinni isaa dhibba tokkoofi afurtamii afurii ol ta'a. Ilkaan hedduu ta'e kanaan immoo al tokko yoo lubbu qabeeyyii qabate afaan isaa keessaa miliquu hindanda'an jedhe.

Urjiin waa'ee bineensotaa abbaan ishee itti hime hedduu ajaa'ibsiifachuun "Lagicha qarqaratti wantonni xixiqloon oliifi gadi fiigan sun maali?"

Jette. Abbaan ishees qurxummii jedhamti erga jedhee booda, akka isheen nyaatamtu itti hime.

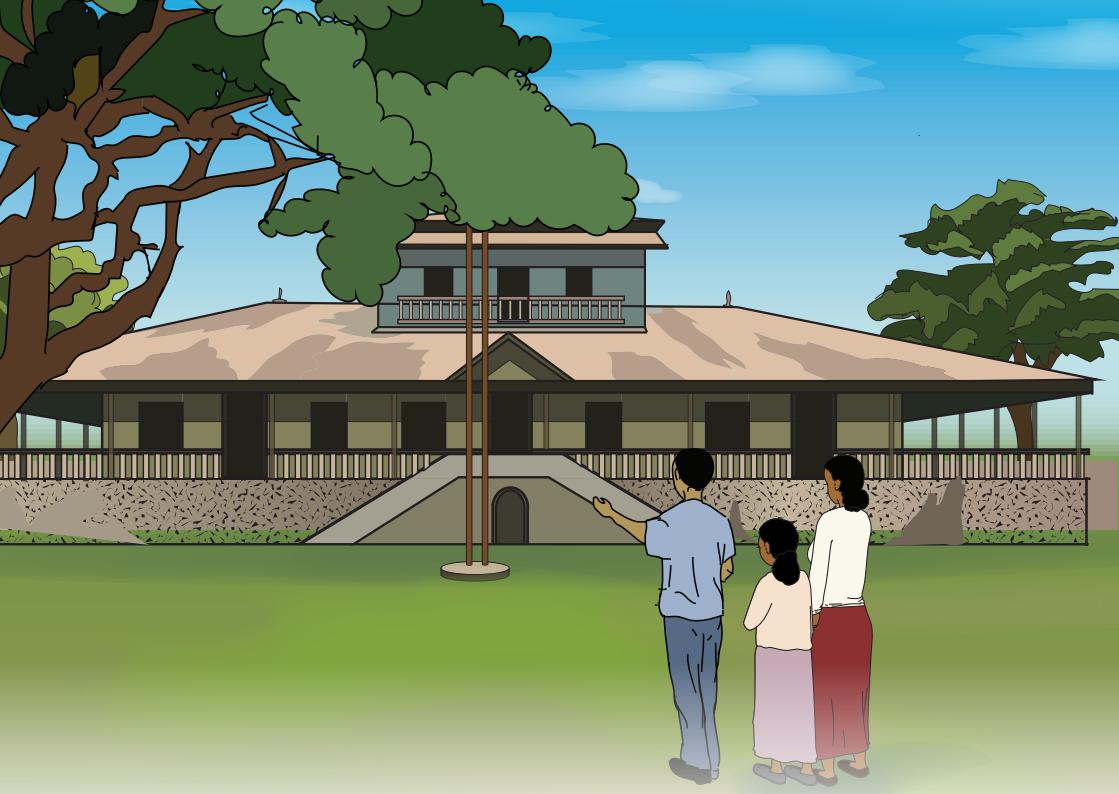
Roophiifi naachi bishaan keessas alas ba'anii turuu yoo danda'an qurxummiin immoo tasayyuu bishaan keessaa yoo baate turuu akka hindaneeny'e dubbate.

Urjiinis amaloota lubbu qabeeyyii lagicha keessa jiraatanii sirriitti hubatte.

Urjiin daawwii abbaan ishee daawwachiiseef guddaa isa galatee effattee gara manaatti galte. Saniin booda,

wantoota daawwachaa turte mara haadha isheetti himte. Haati ishees abbaa kee waliin deemtee daawwachuun kee gaariidha. Garuu bakka akkasii kana ijoolleen hanga guddattee of bartutti qofaa deemuu hinqabdu jette. Sababni isaas laga qarqara yoo deeman lagichi si liqimsuu danda'a. Bineensonni tokko tokko lagicha keessaa ba'anis nama nyaachuu danda'u jechuun gorsite.

Urjiin gorsa gorfamte tole jettee fudhachuun haati ishee wantoota biroo daawwatamuu qaban akka daawwachiiftu gaafatte. Haati Urjiis bakkawwaniifi wantoota adda addaa daawwataman keessaa Masaraa Kumsaa Morodaa geessitee daawwachiisuuf karoorsite. Daawnii daawwattu keessatti Urjiin waan argiteefi seenaa dhageesse yaadannoo akka qabattu itti himte. Yaadannoo qabatte kanas qindeeffachuudhaan hiriyootaafi obbolaan isheef akka ibsitu hubachiiifte. Urjiinis qubeessaafi yaadannoo ishee qabattee Masaraa Kumsaa Morodaa deemte.

Boqonnaa 2: Daawwii Masaraa Kumsaa Morodaa

Masaraan Kumsaa Morodaa Urjiin daawwachuu deemte Godina Wallagga Bahaa magaalaa Naqamtee keessatti argama. Haati Urjiifi Urjiin Hawwiin, akkuma bakka masaraa kanaa ga'aniin waan daawwatan kanaaf maallaqa kaffalani. Sanaan booda, namoonni masaraa kana daawwachiisuuf

qacaraman isaan simatanii daawwachiisuu eegalan. Yeroo daawwachiisan kanas haala masaraa kanaa ilaalchisee wantoota jiran mara isaaniif ibsuu eegalan.

Masaraan kun bara 1881 A.L.I mootii Kumsaa Morodaa jedhamuun bakka mana jireenyaa Morodaa Bakareetti giddu galeessa mootummaa isaanii ta'ee ijaarame. Masaraan kunis Kumsaa Morodaafi maatii isaafi bakka jirenyaaifi iddo bulchiinsa mootummaa isaanii ta'uun tajaajilaa ture. Yeroo ammaa kana immoo akka ambaa seenaatti fudhatamuun daawwatamaa jira. Haalli ijaarsa masaraa kanaas kan baayyee nama ajaa'ibudha.

Masaraan kun gamoowwan yookaan manneen kudhan kan qabu yoo ta'u dallaa karra shan qabu kan dhagaatiin ijaarameen marfamee jira. Bu'uurri isaas utubaa ciccimaa saddeet akka aadaa sirna gadaa Oromoo calaqqisiisutti miidhagina addaatiin ijaarame. Tokkoon tokkoon utubaa kanaas roga saddeet saddeet kan qabudha. Kutaaleen manneen isaas tajaajila adda addaaf oolu. Tajaajila mana

murtii kennaan kan ture balbala guddaan yeroo ol seenamu karaa harka bitaatti argama.

Mana kana keessatti mootichiifi abbaan murtii torban keessatti guyyaa lama Roobiifi Jimaata himata namoonni himatanitti murtii kenu. Itti aanee kan jiru immoo galma affeerraati. Kutaan manaa kana keessatti namoota beekamoo qondaaltotaafi gaggeessitoota ta'aniif affeerraan nyaataafi dhugaatii raawwatama. Kutaan manaa inni biroo immoo mana meeshaalee kabajaafi badhaasni mootichaaf kennaman marti keessa taa'nidha.

Gidduu masaraa kanaa immoo iddoor jireenya mootichaatu jira. Kunis miidhagina addaa kan qabutaa'ee darbiin tokko kan irra taa'amee nageenyi naannawa sanaa itti eegamudha. Kana malees, gamoo kana irra iddoor mootichi ta'anii bashannanaa turantu jira. Jalli isaas kutaalee tajaajila adda addaa qaban kanneen akka mana ciisichaa, mana nyaataafi gorduuba qaba. Iddoon jireenya mootichaas bakka kanatti argama.

Kana malees, kutaa manaa lama kan tajaajila adda addaaf oolantu jiru. Kutaan tokko keessummoota dhiiraa kan keessatti simachuuf tajaajiludha.

Inni biroon immoo mana dubartoota keessatti keessummeessaniifi mana jirenyaa haadha warraa mootichaati. Akkasumas, kutaan manaa lama kan nyaanni keessatti qophaa'u yoo ta'u, kutaa isa jalqabaa keessatti nyaataafi dhugaatii aadaa Oromootu qophaa'a. Kutaa isa lammaffaa keessatti immoo nyaata faranjii yookaan kan biyya alaatu hojjetama.

Xalayaaleen bara durii Mootichi Kumsaa Morodaa mootiwwan biroo waliin wal jijiiraa turanis masaraa kana keessatti argamu. Meeshaaleen aadaa nyaataafi dhugaatii waliin wal qabatanis nijiru. Meeshaaleen waraanaa immoo eeboofi gaachana irraa eegalee hanga qawweefi rasaasa adda addaatti walitti qabamanii jiru. Akkasumas uffanni moototaafi suurawan isaanii masaraa kana keessatti argamu.

Urjiin masaraa kana keessatti wantoota argamaniifi haala ijarsa isaa haalaan daawwatte. Namoonni masaraa kana daawwachiisanis ibsa ga'aa waan isheef kannaniif nigalateeffatte. Ibsa isaan kennaa turan kana maras hiriyoota isheef ibsuuf yaadannoo qabachaa turte. Waan masaraa sana keessatti daawwachaa turte sana keessaas waan isheef hin galiin gaaffii gaafatte.

Daawwii daawwatte irraa gaaffii urjiin daawwachiistota gaafatte masaraa kana daawwachiisuun faayidaa maalii qaba? Kan jedhutur. Daawwachiistonnis gaaffii gaariidha jechuun faayidaawan isaa ibsaniif. Faayidaan masaraa kana daawwachiisuu namoonni biyya alaafi keessaa hedduun yeroo daawwatan biyya keenyaaf galii hedduu argamsiisu. Seenaa, aadaafi duudhaa uummata Oromoo dhaloota dhufuuf dabarsuun immoo faayidaa isaa isa biroodha jechuun ibsaniif. Urjiinis ibsa keessaniif galatoomaa jettee deemte.

Urjiin waan daawwatte sana mara yaadannoo waan qabatteef hiriyaan ishee kan ta'e Jaldeessootti himte. Jaldeessoon waan Urjiin daawwattee itti himte mara ajaa'ibsiifachuun, "Bakka daawwii kana maaliif na dhiistee deemte?" Ittiin jedhe. Urjiinis "Dhuguma osoo waliin deemneerra ta'ee hedduu natti tola; garuu, haadha kiyyatuu na geesse," jetten. Gara fuul duraatti garuu, maatiin isaanii daawwii kamiyyuu yoo geessan waldhiisanii akka hindeemne waadaa waliif galan.

Yaada kanas maatii isaaniitti himan. Maatiin Urjiifi Jaldeessoos isin barnoota keessanitti cimaa malee iddo isin barbaaddan geessinee isin daawwachiifna jedhan. Urjiifi Jaldeessoonis barnoota isaanii kutaa sadaffaa xumuranii yeroo boqonnaa isaaniitti deemuu akka fedhan himan. Maatiin ijoolee kanaas haaluma waadaa isaaniif galaniin bakka fedha isaanii geessanii daawwachiisuuf sagantaa qabatan. Urjiifi Jaldeessoonis Siidaa Wareegamtoota Aanolee deemanii daawwachuu akka fedhan himan.

Boqonnaa 3: Daawwii Siidaa Wareegamtoota Aanolee

Maatiin Urjiifi Jaldeessoo Siidaa Wareegamtoota
Aanolee daawwachiisuuf geessan. Akkuma isaan
bakka siidaa kanaa ga'anin daawwachiiftonni siidaa
sanaa ulaa irratti isaan simatan. Gatii daawwannaa
kanaas qarshii muraasa erga kaffalanii booda,
daawwachiistota bira deeman. Daawwachiiftonni
sunis Urjiifi Jaldeessoo harka qabatanii ka'an.

Sanaan booda, yeroo daawwii sana daawwachiisan seenaa siidaa kanaa mara itti himaa deemu ture.

Urjiifi Jaldeessoon daawwachiistotaan siidaan kun eessatti akka argamuufi maaliif akka dhaabbate nutti himuun eegalaa jedhan. Daawwachiiftonnis seenaa siidaa kanaa bali'naan ibsaniif. Siidaan Wareegamtoota Aanolee kun Godina Arsii Aanaa Hexosaa Ganda Aanolee Saallaanii jedhamutti argama. Haalli ijaarsa siidaa kanaa aadaafi seenaa Oromoo calaqqisiisuu akka danda'utti itti yaadamee kan ijaaramedha. Kaayyoon siidaan kun dhaabbateefis bara 1880 keessa sirni nafxanyaa Minilikiin ogganamu Oromoota sirna sana morman irratti tarkaanfii fudhatameef yaadannoo dhaabbatedha.

Faayidaan dhaabbachuu siidaa kanaa immoo dhiibbaa sirni nafxanyaa Oromoota irra geessise ibsuun gochaan kun lammaffaa akka hindeebine barsisuudha. Siidaan kun siidaa wareegamtoota Aanolee kan jedhameef tarkaanfin ajjeechaa, harka muraafi harma

muraa waraana Minilikiin bakka Aanolee jedhamu kanatti waan raawwateef. Bakka kanattis namoota kumaatamatuu lubbuu isaanii dhabe. Siidaan Aanolee kun galmawwan seenaa adda addaa agarsiisianniifi godambaa of jalatti hammatee jira.

Waraana Minilik Oromoota Arsii waraanaa ture kana baroota gara jalqabaa irratti gootonni Arsii qindaa'anii loluun duubatti deebisaa turan. Oromooni Arsii akka Minilik daangaa babal'ifachuuf lolu hinbeekan ture. Kan isaan yaadan loon keenya saamanii ooffachuuf jedhaniiti. Booda garuu, kaayyoon Minilik inni dhugaan lafa isaanii irraa fudhatee daangaa babali'fachuuf akka ta'e hubatan. Sanaan boodas, Oromooni Arsii lafa keenya hinlaannu jechuudhaan lolli hamaan loltoota Miniliikiifi isaan giddutti gaggeeffame.

Minilik garuu, humna loltoota isaa yeroo irraa gara yerootti cimsaa deeme. Meeshaalee waraanaa faranjii yookaan warra biyya alaa irraa argateen bara

18 86 A.L.A Aanoleedhuma kana irratti tarkaanfii

suukanneessaa uummata irratti fudhate. Yeroo kanatti immoo uummata keenyatti gad aantummaan itti dhaga'amee eenyummaa isaa dhoksuun nafxanyaafakkaatee akka jiraatu taasiseera. Qabeenyi isaan qabanis saamamuun soorata loltoota minilik ta'eera. Sirni gadaa akka baduu qabu labsuun gochaa Minilik raawwate kun harka muraafi harma muraa Aanoleejedhamuun seenaa keessatti galmaa'ee Jira.

Ijaarsi siidaa Aanolee kun bara 2008 A.L.A jalqabee bara 2014 immoo xumurame. Siidaan kun lafa heektaara kudha torbaa ol ta'u irratti kan ijaaramedha. Ijaarsi siidaa kanaa gamoowwan, kutawwaniifi iddoowwan tajaajila adda addaaf oolan qaba. Kanneen keessaa tokko gamoo tajaajila walii galaatiif oolu ta'ee kutaa hedduu kan of keessaa qabudha. Gamoon kunis irra keessaan halluu diimaa kan dibame yoo ta'u kun immoo dhiiga dhangala'e bakka bu'a. Gara fixeetti immoo halluu magaala akka ifaa dibameera; kun immoo qaama namaa murame agarsiisa.

Hunda caalaa immoo ijaarsi ol dheeraa ta'eefi fagootti mul'atu siidaa wareegamtootaati. Kun immoo qabsoo hadhaawaa Oromooni waggaan dhibbaan booda seenaa awwaalame keessaa ifatti ba'an agarsiisa. Dabalataan, golambaawan kutaawan adda addaa torba of keessaa qabuufi gamoo lafeen wareegamtootaa walitti kuufamee keessa jirudha. Kana malees, kutaa wareega kaffalamee bifa bocaatiin calaqisiisuufi bakka harkaafi harma muraan itti gaggeeffame agarsiisutuu jira.

Urjiifi Jaldeessoon ibsa seenaa siidaa wareegamtoota Aanolee daawwachiiiftonni isaanitt himan kana mara qalbiidhaan caqasaa turan. Daawwachiifttonnis yeroo seenaa kana itti himan wantoota siidaa sana keessatti argaman qabatamaadhaan itti agarsiisaniiti. Seenaan Urjiifi Jaldeessootti himame kunis abjuu isaan taasise. Yaadannoo qabachuufillee hedduu waan isaan dhibeef callisaniiti dhaggeeffachaa turan. Wantoota daawwatan keessatti kan isaaniif hingalleemoo daawwachiisaa sana gaafachaa turan.

Daawwachiisaan siidaa sanaa gaaffii Urjiifi
Jaldeessoon gaafataniif ibsa bal'aa kennaafii ture.
Lafee wareegamtootaafi kutaawan adda addaa
siidaa sanaas oliifi gadi deemee itti agarsiisa. Maatiin
Urjiifi Jaldeessoo yeroo ijooleen isaanii siidaa sana
daawwatan waliin deemanii suuraa isaan kaasu.
Urjiifi Jaldeessoonis bakkawan adda addaa Siidaa
Wareegamtoota Aanolee kanatti wal qabatanii
suuraa ka'u. Siidaa kana daawwachuu isaaniittis
hedduu bashannan.

Urjiifi Jaldeessoon daawwii siidaa wareegamtoota
Aanoleen booda, waan daawwatan hiriyoota isaaniitti
himuu barbaadan. Sanaan booda yaadannoo yeroo
daawwii daawwatan qabatan sana irra deebi'anii
dubbisan. Yaada daawwii sanaas duraa duuba isaa
erga sirreffatanii booda, yeroo manni barnootaa
banamu hiriyoota isaaniitti himuuf qophaa'an.
Fulbaanni dhufee gaafa manni barnootaa banamu
Urjiifi Jaldeessoon yaadannoofi suurawwan ka'an
fudhatanii mana barnootaa deeman.

Yeroo hiriyoota isaanii arganis Ganna tibba boqonnaa isaaniitti siidaa wareegamtoota Aanolee akka daawwatan itti himan. Haata'u malee, hiriyoonni isaanii hedduun siidaadhuma Aanolee kan jedhuyyuu dhaga'anii hinbeekan. Kanaafuu, waa'ee siidaa wareegamtoota Aanolee ilaachisee haala isaaniif galuu danda'uun waan arganiifi dhaga'an mara itti himan. Suurawwan adda addaa siidicha waliin ka'anis itti agarsiisan. Barattoonni waa'ee daawwii siidaa sanaa dhaga'an marti immoo nutis maatii keenya haasofsiisnee deemnee daawwachuun bashannanuu qabna jedhanii murteessan.

Gaaffiwwan dubbisuun boodaa

Dubbisa dhiyaate irratti hunda'uun gaaffiwwan
deebisi.

1. Dubbisa kana keessatti wantoonni daawwataman
maalfa'i?
2. Waan tokko daawwachuun faayidaa maalii qaba?
3. Siidaan Aanolee maaliif akka dhaabbate ibsi.

